

RELIGIJA I LJUDSKA PRAVA

Abstract

Monoteističke religije na direktan ili indirektan način tretiraju pitanje ljudskih prava. U gledanju na razvoj ljudskih prava u religijama ima razlike. Izvori ljudskih prava mogu se naći u hinduizmu i budizmu, konfucijanizmu, te u svetim knjigama Bibliji i Kur'anu. Jevreji, kršćani i muslimani savremenog doba pokazali su zanimanje za ljudska prava. Muslimani su pokušali dokazati da su ljudska prava dospjela iz Kur'ana i učenja božijeg poslanika Muhammeda. Prema kršćanskom shvatanju, čovjek je izvor i cilj ljudskih prava, po njima se konkretno potvrđuje vrijednost i dostojanstvo čovjeka u društvu. Ko krši ljudska prava, čini zlo ne samo čovjeku nego griješi i prema Bogu. Ljudska prava su u islamu duboko ukorijenjena u shvatanje da je Bog, izvor svih ljudskih prava. S obzirom da im je podareno porijeklo u Božanskom, nijedan vođa, vlada, skupština niti bilo koji drugi autoritet, vlast ne smije ograničiti, poništiti ili narušiti prava dodijeljena od Boga. Među ovim religijama ima sličnosti ili dodirnih tačaka, pa se u judaizmu i islamu ubijanje ljudi stavlja na isti nivo kao i zločin protiv Boga.

Uvod

Ljudska prava¹ predstavljaju niz prava zasnovanih na dostojanstvu ljudske ličnosti, čije se poštivanje želi obezbijediti i unaprijediti u korist cjelokupnog čovječanstva. Ljudska prava i građanske slobode označavaju skup osnovnih prava pojedinaca (ličnih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih) koja ljudi posebno ne stiču već ih posjeduju na osnovu samog svog postojanja kao ljudskog bića, nezavisno od bilo koga, da li je državljanin zemlje u kojoj živi ili nije, odnosno da li je lice bez

¹ U našoj terminologiji sve je više u upotrebi izraz "ljudska prava" umjesto ranije sintagme "prava čovjeka" kojim se označava isti pojam.

državljanstva ili izbjeglica. To su prava koja se ne duguju državi i njenoj volji, već ih ljudsko biće ima, nezavisno od države ili bez države. Po svom značenju i domašaju ona su sveopšta i kao takva su zajednička svim ljudima. Pod ljudskim pravima podrazumijevamo skup principa, standarda i normi koja za cilj imaju poštovanje i zaštitu čovjekove ličnosti, njegovog dostojanstva i obezbjeđenje takvih životnih uslova koji čovjeku omogućuju da zadovolji i razvije biološke i duhovne potrebe. To su prava koja ljudsko biće ne stiče već ih ima na osnovu samog svog postojanja. U tome se otišlo dalje, pa se govori o trećoj generaciji prava kao što je pravo na očuvanje čovjekove okoline.

Ljudska prava su osnova mirnog i tolerantnog života. Ona se tiču svakog pojedinca i zagarantovana su svakom građaninu. Ona su aktuelna i važna za savremeni svijet. Njihova problematika je problematika same vlasti. Dosadašnja iskustva kroz historiju pokazuju da ih je vlast više kršila nego što ih obezbjeđuje i štiti. U političkoj i pravnoj teoriji, nastanak ljudskih prava vezan je za nastanak moderne pravne države. Samo u okviru demokratske i pravne države u kojim je zakon jednak za sve, a niko nije iznad ili izvan zakona, mogu postojati ljudska prava. Sadržina ljudskih prava stalno se obogaćivala i dograđivala. Ona su dijelila sudbinu razvoja međunarodne zajednice.

Pitanje ljudskih prava nakon Drugog svjetskog rata, postavljeno je ozbiljnije i sistematičnije. Od tada je u pogledu internacionalizacije i standardizacije ljudskih prava najviše učinjeno. Velike države su shvatile da je za očuvanje mira potrebno reafirmisati vjeru u osnovna ljudska prava, dostojanstvo i vrijednosti ljudske ličnosti. Organizacija Ujedinjenih nacija je u San Francisku usvojila Povelju UN 26.juna 1945.godine, čiji je sadržaj prožet idejom zaštite i unaprijeđenja osnovnih ljudskih prava i sloboda, a nakon toga je donijela i brojne druge dokumente. Članice se obavezuju da će raditi na unaprijeđenju općeg poštovanja i uvažavanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Povelja UN je označila prvi korak ka integraciji pitanja ljudskih prava u međunarodno pravo, shvatajući to kao nezaobilazan činilac mira u svijetu.

U toku afirmacije međunarodnog prava Generalna skupština UN je 10.12.1948.godine proglasila Opću deklaraciju o pravima čovjeka, odnosno Univerzalnu deklaraciju o pravima čovjeka. Taj datum 10.decembar je Organizacija Ujedinjenih

nacija proglasila Međunarodnim danom ljudskih prava. Ova deklaracija je označila veliki korak u međunarodno-pravnom priznavanju ljudskih prava, tako što je na sintetičan i sistematičan način izložila najvažnija politička i socijalno-ekonomska prava savremenog čovjeka. Ona dalje razvija osnovnu ideju Povelje UN prema kojoj ljudska prava predstavljaju osnovu slobode, pravde i mira u svijetu. Tako ljudska prava prelaze iz nacionalne u internacionalnu sferu, a međunarodno pravo nije više samo međudržavno, jer tako dobija nove dimenzije i postaje pravo čovjeka-pojedinca.

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda usvojena je u Rimu 4.11.1950.godine. Ona se upotpunosti oslanja na dostignuća Univerzalne deklaracije iz 1948.godine. Njeni autori željeli su uhvatiti korak sa razvojem ljudskih prava, koji je Univerzalnom deklaracijom globalno naznačila i tom procesu nastojala dati podsticaj i razvoj. Nastala je u povoljnoj klimi nakon Drugog svjetskog rata. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava nastojala je odredbe Univerzalne deklaracije prilagoditi specifičnostima Evrope i ciljevima koje je postavio tada već formirani Savjet Evrope. Veliki značaj imali su procesi evropske integracije na ekonomskom i socijalnom planu. Cilj Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava je neodvojiv od cilja Savjeta Evrope da se ostvari veće jedinstvo među državama koje su ušle u sastav prve najšire evropske integracije. Osnovni cilj Savjeta Evrope je integracija evropskih država.² Isticanje ljudskih prava i sloboda bio je neophodan uslov za dosadašnje procese evropske integracije.

Ljudska prava nadgledaju Ujedinjene nacije (UN) i Internacionalne nevladine organizacije – International Non-Governmental Organizations (INGOs), koje se bave zaštitom ljudskih prava.

Kako su se razvila ljudska prava?

Ljudska prava su postala sastavni dio moderne civilizacije. Korijeni ideje o ljudskim pravima sežu u daleku prošlost. Najvažniji dokumenti o razvoju ljudskih prava su: “Magna Carta Libertatum” (1215.), “Habeas Corpus Amendment Act” (1679.),

² Ćazim Sadiković, *Evropsko pravo ljudskih prava*, “Magistrat”, Sarajevo, 2001., str.21-23.

“Zakon o pravima” (1689.), „Virginia Bill of Rights” (1776.), Američko proglašenje nezavisnosti, odnosno Deklaracija o nezavisnosti (1776.), „Deklaracija prava čovjeka i građanina” u toku Francuske revolucije (1789.) i naravno UN-ova “Opća povelja o ljudskim pravima” (od 10.12.1948.), te Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda donesena u Rimu 04.11.1950.godine.

Još tri dokumenta zaslužuju da budu spomenuta, a to su:

Medinska povelja iz 623. godine, koja je vezana historijski za islamski kulturno-civilizacijski krug i zbog toga nije doživjela punu afirmaciju unutar evropskog, odnosno, zapadnog razumijevanja historije ljudskih prava,

Deklaracija prava naroda Rusije iz 1917. godine i

Deklaracija prava radnog i eksploatiranog naroda iz 1918. godine, a imale su ambiciju da budu pandan velikim poveljama i deklaracijama o ljudskim pravima, uz afirmaciju revolucionarnog komunističkog shvatanja ljudskih prava.

Rijetko se kad govorilo o ljudskim pravima i o pravima vjerskih manjina kao u naše vrijeme. Neki smatraju da se toliko govori o ljudskim pravima i pitaju se je li to “neka nova religija”. Mnogi govore o ljudskim pravima, religijskim pravima, slobodi svjetonazora, a mnogi ih krše, naročito prava manjine. Kao da se sve svelo na teorijsko priznanje ljudskih prava i sloboda, ali to nije dovoljno. Međutim problem ljudskih prava nije samo problem države i njenih organa već se tiče i religijskih zajednica naročito kad je riječ o religijskim pravima i slobodama. Ima autora koji smatraju da sve žive religije zagovaraju ista osnovna ljudska prava. Skoro sve nude neko univerzalno načelo. Tako se u hinduizmu kaže “ne čini drugima ono što bi tebi prouzročilo bol”, a u konfucijanizmu “ne čini drugom ono što ne bi želio da on učini tebi”. Židovstvo, kršćanstvo i islam su dužnosti i obavezu prema Bogu uzdigli iznad svih drugih prava i dužnosti prema bilo kome drugom. Kao kriterij demokratičnosti, ustaljeno se navode aktivno ili pasivno izborno pravo za muškarce i žene, prava manjina, pa i religijskih manjina. Ima autora koji kažu da su religijske zajednice davale podršku različitim pokretima i režimima: borba za socijalnu pravdu, ukidanje ropstva pacifizam,

građanska prava, do podrške totalitarnim i desničarskim režimima. U borbi za mir religijske vođe su učestvovala u marševima za mir, molitvama za mir, borbi za ljudska prava kroz nevladine organizacije i organizacije za prava manjina.³

Ljudska prava su nasljedstvo svih civilizacija. Osim toga, sve velike svjetske religije poučavaju nas o zaštiti ljudskih prava i građanskih sloboda. Postoje značajne barijere u međucivilizacijskom razumijevanju ljudskih prava i međusobna osporavanja. Činjenica je da u svim civilizacijama i religijama postoji tretman ljudskih prava (u judaizmu, kršćanstvu, islamu, budizmu i hinduizmu), na direktan ili indirektan način. O susretu tih kultura izašle su knjige i časopisi koji govore o toleranciji i tradiciji u islamu, katoličanstvu, pravoslavlju i judaizmu.⁴ Medinska povelja (*Sahifetu Medine*) je dokument islamskog svijeta, donesena 623.godine i sadrži odredbe o određenim ljudskim pravima. Nastala je u prvoj organizovanoj muslimanskoj zajednici u Medini. Medinska povelja⁵ (eng. *Pact of Medinah*) predstavlja vojni i politički savez ljudi i zajednica različitih religija, savez zasnovan na toleranciji i uvažavanju (židova, muslimana, i kršćana).⁶ Neki autori ovaj dokument nazivaju prvim pisanim ustavom.⁷

³ Ivan Cvitković, *Sociologija religije*, DES - Sarajevo, Sarajevo, 2004., str.273-296

⁴ Tolerancija i tradicija, "Forum Bosnae", br.9-10, Sarajevo, 2000.

⁵ Medinska povelja, objavljena je u knjizi: Jasna Bakšić-Muftić, *Sistem ljudskih prava*, Fond otvoreno društvo, Pravni centar FOD BiH, Magistrat, Sarajevo, 2002., str.143-147. Ranije je objavljena u knizi: Muhamed Hamdullah: *Muhammed a.s. – Život*, Izd. Starješinstvo islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1989., str. 182-186.

⁶ Sevim Sali i Zlatan Terzić, *Međunarodni dokumenti o ljudskim pravima - Instrumenti Ustava Federacije Bosne i Hercegovine*, Pravni centar Fonda otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1996., str.28-29.

⁷ "Taj spis predstavlja ne samo ustav prve muslimanske države, već je i prvi pisani ustav bilo koje države na svijetu. Slični radovi iz pera Aristotela, Konfucija i Kautilje nisu zapravo ustavi koje je neki vladar obnarodovao, već su to upute pisane za vladare i one koji proučavaju političke znanosti. Čak i "Aristotelov ustav" predstavlja samo povijesni opis grada-države Atene". (Muhamed Hamdullah, *Muhammed a.s. – Život*, n.dj., str.175).

Dokumenti od posebne važnosti u toku historijskog razvoja ljudskih prava:

1.	Rimski car Konstantin je <i>Milanskim ediktom</i> (ukazom) 313.godine proglasio kršćanstvo ravnim ostalim religijama i dao mu slobodu, a 394. ga je car Teodosije proglasio državnom religijom
2.	Medinska povelja " <i>Sahifetu Medine</i> " (eng. Pact of Medinah) je dokument islamskog svijeta, a donesena je 623.godine i sadrži odredbe o određenim ljudskim pravima. Nastala je u prvoj organizovanoj muslimanskoj zajednici u Medini predstavlja prvi pisani ustav na svijetu.
3.	Velika povelja sloboda (" <i>Magna Charta Libertatum</i> ") iz 1215.godine
4.	"Peticija o pravima" (" <i>Petition of Rights</i> ") u Engleskoj iz 1628.
5.	Habeas-Corpus Amandment-Akte (Engleska) - Zakon za bolje osiguranje slobode podanika i za zabranu prekomorskog zatvora iz 26.5.1679.
7.	Zakon o pravima (" <i>Bill of Rights</i> ") u Engleskoj iz 1689.godine
8.	Zakon o pravima " <i>Bill of Rights</i> " iz 1791.godine koji sačinjava prvih deset amandmana na Ustav SAD iz 1787.godine, tj. <i>Povelja o pravima građana</i>
9.	<i>Zakon o pravima Virdžinije</i> „Virginia Bill of Rights" (1776.),
10.	Američko proglašenje nezavisnosti, odnosno Deklaracija o nezavisnosti (1776.),
11.	„Deklaracija prava čovjeka i građanina" u toku Francuske revolucije, koja je usvojena u francuskoj Ustavotvornoj skupštini 26.augusta 1789.godine
12.	Deklaracija prava naroda Rusije iz 1917.godine
13.	Deklaracija prava radnog i eksplotiranog naroda Rusije iz 1918.godine
14.	Povelja Ujedinjenih nacija, 26. juni 1945.
15.	Opća povelja o ljudskim pravima (Univerzalna povelja o ljudskim pravima 10.12.1948.)
16.	Evropska konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, 04.11.1950.
17.	Internacionalni Pakt o ekonomskim, socijalnim i pravima na kulturu, 19.12.1966.
18.	Američka Konvencija o ljudskim pravima, 22. novembar 1969.
19.	KSZE-zaključni akt iz Helsinkija, 01. august 1975.
20.	Banjul povelja o ljudskim pravima i pravima naroda (Afrika), 27. juni 1981.
23.	Opća objava o ljudskim pravima u Islamu, 19. septembar 1981.
24.	Objava iz Rija o razvoju i zaštiti okoliša 14. juni 1992.
25.	Svjetska konferencija o ljudskim pravima (Beč), juni 1993.
26.	<i>Kairska deklaracija o ljudskim pravima u Islamu</i> koju je usvojila XIX islamska konferencija ministara i vanjskih poslova (zasjedanje o miru, međuzavisnosti i razvoju, Rezolucija br.49/19), održana u Kairu, Arapska Republika Egipat od 31.7. do 5.8. 1990.

Monoteizam je vjera u jednog Boga, a *politeizam* u više njih (mnogoboštvo). *Judeizam*, *kršćanstvo* i *islam* su najuticajnije *monoteističke* religije u svjetskoj historiji. Monoteističkim religijama je zajedničko porijeklo od Abrahama, odnosno Ibrahima. To su objavljene religije tzv. "religije Knjige". Sve su potekle s Bliskog istoka i imaju mnogo zajedničkih elemenata.⁸ Sve tragaju za smislom života. Politeistički *hinduizam* je možda najstarija velika svjetska religija, prisutan gotovo isključivo na Indijskom potkontinentu. *Hinduizam* dozvoljava svakom ponašanje u skladu s razumom sve dok nekom ne nanese zlo. Neke su religije posvećene postizanju moralne i duhovne izvrsnosti, pa se često nazivaju etičkim religijama. Takve su naprimjer, *budizam*, *konfucionizam* i *taoizam*. *Budizam* je usmjeren na spasenje kroz odricanje od želja i jačanje samodiscipline meditacijom, a odlika mu je jednakost svih ljudi i tolerancija. Ta je religija snažno prisutna u dalekoistočnim zemljama kao što su: Tajland, Burma, Šri Lanka, Kina, Japan i Koreja. *Konfucionizam* teži usklađivanju ljudskog života s unutrašnjim skladom prirode, naglašavajući poštivanje predaka, dok *taoizam* – polazeći od sličnih načela – naglašava meditaciju i nenasilje kao put do višeg života. Ove su religije još uvijek prisutne u kineskoj duhovnoj tradiciji, ali su mnogo izgubile na uticaju u Kini zbog suprotstavljanja komunističkih vlasti.

Muslimani zajednički namaz (džumu) imaju petkom, službu Božiju jevreji obavljaju subotom, a kršćani nedjeljom. Kršćani Isusa smatraju sinom Božijim i Spasiteljem. Muslimani slijede učenje Božijeg poslanika, Muhammeda. Židovi vjeruju u dolazak Mesije. Ove tri religije imaju mnogo sličnosti, jer su monoteističke – sljedbenici vjeruju samo u jednog Boga. Svaka od njih ima svete knjige (Stari zavjet, Bibliju, Kur'an), etički kodeks, hramove i sveštenike. *Hinduizam* poznaje mnogo božanstava – Hindusi poštuju bogove sela, kaste, žetve, rođenja i druge događaje u životu. *Budisti* i *taoisti* nemaju boga u našem smislu, nego traže da postignu unutrašnji sklad i teže osobnom savršenstvu putem duhovnih vježbi. Japanski *šintoisti* obožavaju pretke i razvijaju slijepu odanost državi. *Konfucionizam*, u kojem ne postoje ni bogovi, ni hramovi, niti sveštenici usmjeren je na

⁸ Ivan Cvitković, Religije suvremenog svijeta, (drugo izdanje), DES, Sarajevo, 2002., str.143.

postizanje moralne izvrsnosti, u skladu sa konfucijevim učenjem. Konfucionizam je prvenstveno usmjeren na prihvatanje prirodnog sklada svijeta.

a) Judaizam i ljudska prava

Židovska religija je prva ukazala na jednakost svih ljudi pred Bogom. Ljudska prava nisu centralna tema u Tori,⁹ a klasični hebrejski jezik ne poznaje sintagmu ljudska prava. Međutim, to ne znači da je čovjek u Tora-sistemu obespravljen. Ispunjavanjem obaveza čovjek stiče ostvarljiva prava, umjesto proklamovanih, a neprovodivih prava. Tora ne poznaje idealna, neotuđiva – prirodna prava. Sva su prava uslovna, stečena i sprovodiva – odnosno potraživa. Ona uvijek predstavljaju konkretnu obavezu nekog drugog subjekta prema nosiocu prava i zato se iskazuju kao obaveze. Tora s ciljem da poduči čovjeka skromnosti radije govori iz perspektive obaveze (pa tako i sam Bog preuzima na sebe obaveze) – prava pojedinca definisana su kao obaveze drugih (pojedinaца, institucija, nosioca funkcija, društva u cjelini i Samog Svetog) prema njemu. Gledano iz ovog civilizacijskog kruga, u cilju reprezentacije ljudskih prava po evropskom obrascu, neophodno je prethodno izvesti prava pojedinca iz obaveza drugih subjekata prema njemu, a zatim ih klasificirati i sistematizirati. Tora nudi dva paralelna i međusobno nezavisna sistema obaveza – jedan je za sinove Noahove (čovječanstvo uopšte). A drugi za sinove Saveza (Jevreje) – uzajamne obaveze (čitaj: prava) određene su i uslovljene pripadnošću jednom od ta dva sistema.¹⁰

U Starom zavjetu čovjek je jedino Božije stvorenje koje može postati njemu slično. “Na svoju sliku stvori Bog čovjeka” (Post, 1,27). Ta vjerna slika Boga nastaje korak po korak. Ona se razvija tokom života tako što čovjek “oponaša” Boga. Čovjek treba od početka svog života oponašati Boga “jer sam svet JA,

⁹ Starozavjetno Petoknjižje Jevreji nazivaju Mojsijevim petoknjižjem ili kraće i češće Torom, za koju kažu da je “srce židovstva”. Jevreji vjeruju da je u njoj zabilježen Božiji naum. Tora je dio *Tanaha*, a to je hebrejski naziv Starog zavjeta. Ona označava skup Pisama i Zakona. Drugi izvor židovstva, koji se odvojio od Starog zavjeta i bez koga se ne može primjenjivati Tora, naziva se *Talmud* (“Znanje stečeno učenjem”). To je zbirka komentara Tore.

¹⁰ Judeizam i ljudska prava, (priredio Elizar Papo), Pravni centar Fonda otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1998., str.55.

Jahve, Bog vaš” (Lev 19,2). Ali čovjek pri tome ne smije težiti da postane isti kao Bog. Čovjek ostaje pred Bogom nesavršen, nepotpuno stvorenje. Čovjek je biće kojeg je stvorio Bog i koje “oponaša” Boga. Dakle, čovjek je biće koje se prije svega ističe time, što tokom svog života uči, a ne samo biološki raste, razvija se, odrasta i ostari. Odrastanje nije samo tjelesni cilj. Ono je emocionalan, intelektualan i na kraju posebno i duhovni cilj. Bog se ostvaruje u samom čovjeku i u njegovom životu. Istovjetnost čovjekovog sa Božijim u judaizmu ima fundamentalno značenje za međusobni odnos ljudi: “*Kad ubiješ jednu osobu, računa ti se kao da si ubio cijeli svijet, a kad pomogneš jednoj osobi, kao da si pomogao svima.*” (M.Sanhedrin IV, 5). Slično se kaže i u Kur’anu: “*Zbog toga smo Mi propisali sinovima Israilovim: ako neko ubije nekoga koji nije ubio nikoga, ili onoga koji na Zemlji nered ne čine – kao da je sve ljude poubijao; a ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuva, - kao da je svim ljudima život sačuva.*” (Kur’an: 5,32). Prema tome, u obje religije se ubijanje ljudi stavlja na isti nivo kao i zločin protiv Boga. U Bibliji je šesta zapovjed “ne ubij”.

U judaizmu ne postoji odvojenost tijela i duha kao ni tijela i duše. Čovjek se promatra kao cjelovito biće, gdje emocija, tijelo, intelekt i duh predstavljaju cjelinu. Pri tome duh izrasta iz činjenja, a činjenje se vrši u duhu Božijem. Ono, što se tokom razvoja ljudskog života prikazuje kao materijalistički sklad, koji polazi od tijela i koji u duhu dostiže najviši stupanj egzistencije, u stvari je oslikavanje sedam dana stvaranja – daleko od bilo kakvog vida materijalizma. Bog želi da ljudi spoznaju prvo svoje tijelo i da ga prihvate, zatim da istraže svoja osjećanja i na kraju, da razumom shvate Božije stvaranje, i da shvate što u tom stvaranju čovjek ustvari predstavlja. Odnos između Boga i čovjeka je horizontalan odnos. Bog je stvorio čovjeka sposobnog da misli i mašta, shvata, prihvata i odbacuje, uči i zaboravlja, pamti i mijenja. Pojam slobodne volje ne znači anarhiju, jer će pogrešan izbor biti na kraju kažnjen, a dobar nagrađen. Nalazeći se u horizontalnoj ravni naspram svog Svemogućeg Tvorca, čovjek smije da pita i traži. U tom odnosu se našao Abraham, koji je opazio svjetlost monoteizma.

Ljudska prava unutar jevrejskog sistema obuhvataju: pravo na život, pravo na slobodu, pravo na privatnost, pravo na slobodu

mišljenja i govora, pravo jednakosti, pravo na imovinu.¹¹ Hebrejska koncepcija smatra da cijelo čovječanstvo dijeli jedinstveno porijeklo i uzdiže čovjeka do nebeskih visina, izvodi ljudsku dušu iz Božijeg duha, pokretačkog vjetra koji puše nad površinom mora, te izvodi iz te duše i dušu zemlje.¹²

b) Kršćanstvo i ljudska prava

Pitanje ljudskih prava je pitanje istine i djelovanja čovjeka - šta je čovjek i kakvo treba biti njegovo djelo? U ljudskim se pravima izražava shvaćanje čovjeka i postavljaju zahtjevi kojima se potvrđuje i izgrađuje čovjek kao središnja vrijednost društva i svijeta. U ranom kršćanstvu i drugim religijama smatra se: Sve ljude Bog je stvorio jednakima i po uzoru na samog sebe.

Kršćanska slika čovjeka slična je jevrejskoj. U kršćanskom shvaćanju dostojanstvo čovjeka se zasniva na tome da je on vjerna slika Boga. Kršćanska vizija ima svoje ishodište i sadržaj u biblijskoj poruci, izraženu u slikama ili likovima prvoga i drugoga Adama. U poruci o prvom Adamu govori se o Božijem stvaranju čovjeka, i to o stvaranju čovjeka "na svoju sliku sebi slična" (Post 1-3). Međutim, u liku Isusa Krista kao drugog Adama iznosi se istina o stvaranju novog i savršenijeg čovjeka u viziji stvaranja novog neba i nove zemlje (Ef 4,13; Otk 21,1.5). Kršćanska slika čovjeka shvaća čovjeka kao cjelokupno biće. *Pavle* je pojmovima "tijelo" i "duša" dodao pojmove "svijest" i "razum", koji potiču iz grčke tradicije. Čovjek je kruna stvaranja. Bog je neposrednim i slobodnim činom stvorio čovjeka.

U najstarijem biblijskom zapisu o stvaranju Adama kaže se: "Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahnu duh života. Tako postane čovjek živa duša." (Post 2,7). U drugom izvještaju se kaže o tome još bliže: "I reče Bog: Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svoj zemlji - i svim gmizavcima što puze po zemlji!" (Post 1,26). Važno je istaći da Bog stvara čovjeka kao biće zajednice sa socijalnom naravi. Čovjek je "biće primjereno (slično) Bogu". On je posebno voljen od strane Boga (Mt 6,26-30; 10,29). Stvoren je da donosi plodove (Mt 7,17; Lk 13,6; 17,7). Čovjek zbog svog tvorca srca, ipak ne ispunjava

¹¹ Isto, str. 61-84.

¹² Isto, str.88.

Božiju volju (Mt 19,8), nego egoistički mijenja Božiji zakon (Mt 5,21; Mk 7,9). I time Bogu uskraćuje povjerenje (Mt 6, 25; Mk 4,40). Zbog toga je čovjek u opasnosti da izgubi svoj život (Mk 8,35-36; Lk 13,1). Zbog toga Isus od svih ljudi zahtijeva da se preobrate (Mk 1,15; 6,12; Lk 13,1; 15,11). Isus ovaj preobrat omogućava kroz svoju smrt (Rim 1,19; 1. Kor 1,21). Bog se objavljuje kao suverena, slobodna i razumska osoba, svemogući gospodar i stvoritelj cijelog svijeta i svih bića u njemu. Čovjek je njegovo stvorenje i njemu podložan, ali je slično tako "gospodar" u svijetu, njegov namjesnik i saradnik, slobodno i razumsko biće, odnosno osoba.

Prema kršćanskom shvatanju, čovjek je izvor i cilj ljudskih prava, po njima se konkretno potvrđuje vrijednost i dostojanstvo čovjeka u društvu na svim nivoima, od porodice do države i međunarodne zajednice naroda i država. Vrijednosti ljudskih prava su sastavni dio kršćanske vjere o stvaranju prvog čovjeka, Adama i novom stvaranju čovjeka u Isusu Hristu/Kristu, drugom i prvom Adamu. Na osnovu toga je razvijen crkveni nauk o vrijednosti čovjeka kao pojedinačne osobe i socijalnog bića. Ko poštuje ljudska prava, poštuje čovjeka kao "sliku Božiju", pa tako i samog Boga. Ko krši ljudska prava, čini zlo ne samo čovjeku nego griješi i prema Bogu, i uništava "sliku Božiju" u čovjeku, koja se izražava u ljudskim pravima kao Božijim darovima čovjeku. Zato ljudska prava probuđuju svijest o sebi kao biću darova, a čovjek ima zadaću da ih čuva i razvija.¹³

c) Islam i ljudska prava

Jevreji, kršćani i muslimani savremenog doba pokazali su zanimanje za ljudska prava. Muslimani su pokušali dokazati da izvorna matrica kulture koja se temelji na ljudskim pravima dopijeva iz Kur'ana i iz naučavanja Poslanika Muhammeda a.s. Poštovati ljudska prava jeste aspekt i osnovni uslov za poštivanje Božijih prava. Islam nije pravio razliku između ljudi na osnovu klase, kastinske ili rasne pripadnosti. On nosi *ideju jednakosti svih ljudi pred Bogom*. Jevrejska i kršćanska slika čovjeka oblikovana je

¹³ Ljudska prava i Katolička crkva: dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke crkve, Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Sarajevu 27-29. travnja 2000. (priredio Velimir Blažević), Pravni centar, Sarajevo, 2000.

na prvom mjestu kao vjerna slika Boga, islam ne poznaje kategoriju “vjerne slike Boga”, jer niko i ništa ne liči Bogu. Islam obrazlaže dostojanstvo čovjeka zadatkom, koji on na Zemlji mora ispuniti i milošću koja mu je na osnovu toga zajamčena. Pračovjek je živio u potpunom skladu sa prirodom i zbog toga je njegova poslušnost Bogu bila potpuna. Ali, Bog je čovjeka izdigao iznad drugih stvorenja time što ga je postavio upraviteljem svega na Zemlji (halifa). Ovaj viši položaj je istovremeno bio i povezan sa rizikom slabosti i grješnosti u djelovanju. Sotona (šejtan ili đavo) ljude može voditi na krivi put. Kao *Halifa (namjesnik na Zemlji)* (38, 26) čovjek ima odgovornost prema onome što je stvorio Bog, iako je on slab po prirodi (Kur'an: 4,28), nedostaje mu odlučnost (Kur'an: 20,115). Njegovo povjerenje u Boga se mijenja, zavisno od situacije u kojoj se nalazi. Ako mu je dobro, raduje se; ako mu je loše u istom trenutku je i očajan (Kur'an: 30,36) i ostaje bez nade (Kur'an: 41,49). Njegova nestalnost ga čini nepouzdanim. On se u nevolji obraća Bogu, ali ga u istom trenutku i napušta kad je nevolja prošla (Kur'an: 16,53-54) i (39, 49). Čovjek je stvoren slabim. Ako ga pogodi loše, on je plašljiv (Kur'an: 70,19-20). Čovjek je nestrpljiv (Kur'an: 10,11; 21,37). Čovjek je neuk i sklon je nepravdi (Kur'an: 33,72), on je svadljiv (Kur'an: 16,4). Ljudi su neposlušni (Kur'an: 11,17; 12,106).

“Opskrbljen” dobrim osobinama, koje opravdavaju njegov status Halife, i opterećen navedenim slabostima, život čovjeka je, u stvari, osvjedočenje sposobnosti očuvanja stvorenog. “*Zar ste mislili da smo vas uzalud stvorili i da Nam se nećete povratiti?*” (Kur'an: 23,115). U najvažnije zadatke ove sposobnosti očuvanja spada i ispunjavanje moralnih obaveza (Kur'an: 16,92). – Sudbina čovjeka je u ruci Božijoj. Bog ga iskušava i on ga poziva na odgovornost. Čovjek mora sam pronaći istinu i ići pravim putem. “*O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali.*” (Kur'an: 49, 13). Nijednom čovjeku nije dato da se Bogu obraća osim na tri načina: nadahnućem, ili iza zastora, ili da pošalje izaslanika koji njegovom voljom objavljuje ono što on želi. (Kur'an: 42, 51).

“*A tebi objavljujemo Knjigu, samu istinu, da potvrdi knjige prije objavljene i da nad njima bdi. ...*” A da je Alah htio, On bi vas sljedbenicima jedne vjere učinio, ali, On hoće da vas iskuşa u onome što vam propisuje, zato se natječite ko će više dobra učiniti...” (Kur'an: 5, 48). Pored toga u Kur'anu piše: “*Ako neko ubije nekoga koji nije ubio*

nikoga, ili onoga koji na Zemlji nered ne čini – kao da je sve ljude poubijao; a ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuva, - kao da je svim ljudima život sačuvaao.” (Kur'an: 5, 32).

Islamsko mišljenje sadrži diskurs o Božijim pravima i čovjekovim pravima, stim da prvo ima prednost nad drugim. Zato tradicionalno mišljenje insistira na tome da svaki vjernik izvršava pet zakonskih obaveza: ispovjedanje vjere (*šehadet*), molitva (*namaz*), zekat, post uz mjesec ramazan, i hadž (*hodočašće u Mekku*).¹⁴ Islam je dao čovječanstvu idealni kod ljudskih prava prije hiljadu i četiristo godina. Svrha ovih prava jeste ukazivanje časti i digniteta čovječanstvu, te ukidanje eksploatacije, tlačenja i nepravde. Ljudska prava su u islamu duboko ukorijenjena u shvatanje da je Bog, jedino autor Zakona/Prava i da je On *izvor svih ljudskih prava*. Budući da im je podareno porijeklo u Božanskom, niti jedan vođa, niti jedna vlada, niti jedna skupština niti bilo koji drugi autoritet, vlast ne smije ograničiti, poništiti ili narušiti ni na koji način prava dodijeljena od Boga. U okviru islamskog svijeta donesena je *Univerzalna islamska deklaracija o ljudskim pravima* 19.septembra 1981.godine. Pored toga, donesena je i *Kairska deklaracija o ljudskim pravima u Islamu* koju je usvojila XIX islamska konferencija ministara i vanjskih poslova (zasjedanje o miru, međuzavisnosti i razvoju), održana u Kairu, Arapska Republika Egipat od 31.jula do 5.avgusta 1990.godine.

Prema islamskom učenju Bog stvara život i Bog određuje smrt. Nema života bez Božije volje i nema smrti bez Božijeg određenja. Čovjek živi život i kuša smrt. Život koji živimo i smrt koju ne volimo u Božijoj su milosti. Kaže se da Bog daje ljudima život i on ima jedini pravo da ga uzme.

Prema tome, sve religije nastoje smjestiti historijske novosti o ljudskim pravima u “svete knjige” kojim se to teološki pripisuje kao izvornoj ideji uopšte?

"Svjetski ethos" ili principi svjetskih religija

Trajne diskusije na pitanje da li je zahtjev ljudskih prava na univerzalnu važnost opravdan, dovelo je do pokreta koji je u dijalogu sa svim religijama i kulturama razradio zajedničke osnovne vrijednosti za sve ljude, jedan svjetski ethos. Putokaz

¹⁴ Enes Karić, *Ljudska prava u kontekstu islamsko-zapadne debate*, Pravni centar, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1995., str 162.

ovog razvoja bio je Parlament svjetskih religija koji je 1993.godine¹⁵ nakon dugih pregovora zasjedao u Čikagu i koji je donio "Povelju o svjetskom ethosu".¹⁶ Zasjedanje Parlamenta svjetskih religija bilo je i u decembru 1999.godine. Svijet prolazi kroz *fundamentalnu krizu*, krizu globalne ekonomije, globalne ekologije i globalne politike, a moglo bi se reći i globalne etike. Osjetio se nedostatak vizije, politička paraliza, brojni problemi, vođstvo bez dalekovidosti i pronicljivosti, osjećaja za opštu dobrobit, država, naroda i čovječanstva. To je navelo entuzijaste, vizionare da potraže odgovor na savremene izazove u svijetu. Etičko postoji u učenju religija o svijetu i ono može pobijediti globalnu nesreću. Ta etika ne obezbjeđuje rješenja za sve velike probleme u svijetu, ali pruža moralnu osnovu za bolji individualni i globalni poredak, koja može spasiti ljude od očaja, a društvo od haosa. To bi bila etika odgovornosti.

Osnovu ovih nastojanja za vrijednostima koje bi bile priznate od strane svih ljudi, nastoji da se svugdje na svijetu, u svim kulturama i religijama svih vremena treba naći jedna maksima koja čini srž svake etike, odnosno tzv. Zlatno pravilo. Na njemu se zasnivaju sve poznate etike i ono stvara osnovu za legitimno djelovanje pojedinaca, grupa, država i zajednica država. *Zlatno pravilo* kaže da se sa drugima treba susretati onako kako bi htjeli da se drugi susreću sa nama. Ili u riječima "Povelje o svjetskom ethosu" "Moramo se ponašati prema drugima onako kako bi htjeli da se drugi ponašaju prema nama." To je princip star hiljadama godina u mnogim religijama i etičkim tradicijama čovječanstva i glasi: *Što ne želiš činiti sebi, ne čini drugima!* Ili, rečeno u pozitivnom smislu: *Što želiš činiti sebi, čini i drugima!*¹⁷ To bi trebalo da znači neopozivu i bezuslovnu normu u svim oblastima života, u porodici, zajednici, rasama, nacijama i religijama.

¹⁵ Principi globalne etike, "Revija slobodne misli", KRUG 99, broj 37, Sarajevo, juli-septembar 2002., str.43-49.

¹⁶ Deklaracija je usvojena na II Parlamentu svjetskih religija, čiji je inicijator Hans Küng – Čikago, 04.09.1993. Izvještaj sa zasjedanja i detaljnije interesantne informacije mogu se naći na internetu pod: <http://www.cpwr.org>. Dalje interesantne informacije naći ćete na internet adresi: <http://www.uni-tuebingen.de/stiftung-weltethos>.

¹⁷ Principi globalne etike, n.dj., str.45.

Međutim, univerzalna vrijednost ljudskih prava stalno se osporava. Pod *globalnom etikom* ne misli se na globalnu ideologiju ili *jednu unificiranu religiju*, pored svih postojećih religija, ili dominaciju jedne nad drugim. Pod *globalnom etikom* podrazumijevamo *fundamentalni konsezus osnovnih vrijednosti, trajne standarde i lične stavove*. Bez takvog fundamentalnog konsenzusa o etici, prije ili kasnije došlo bi do haosa ili diktatura. S obzirom da stare i nove *etničke, nacionalne, društvene, ekonomske i religijske tenzije* prijete izgradnji mirnog, demokratskog svijeta, čovječanstvu je potrebna vizija ljudi koji žive zajedno u miru, etničkih i etičkih grupacija i religija koje dijele zajedničku odgovornost za brigu o planeti Zemlji. Ta vizija počiva na nadi, ciljevima, idealima, standardima. Fundamentalni principi globalne etike, za pojedince, zajednice, organizacije, države i same religije, nalaze se u religijama i tradicijama koje pružaju etiku koja je uvjerljiva i praktična za sve ljude koji su religiozni ili nisu. U većini religija svijeta nalazimo četiri, antičke upute za ljudsko ponašanje, a to su četiri neopozive direktive:

- zalaganje za kulturu nenasilja i poštovanje života;
- zalaganje za kulturu solidarnosti i pravednog demokratskog poretka;
- zalaganje za kulturu tolerancije i života i istinoljublja i
- zalaganje za kulturu jednakih prava i partnerstva između muškaraca i žena.¹⁸

Zaključak

Monoteističke religije na direktan ili indirektan način tretiraju pitanje ljudskih prava. U gledanju na razvoj ljudskih prava u religijama ima razlike. Izvori ljudskih prava mogu se naći u hinduizmu i budizmu, konfucijanizmu, te u svetim knjigama Bibliji i Kur'anu. Jevreji, kršćani i muslimani savremenog doba pokazali su zanimanje za ljudska prava. Muslimani su pokušali dokazati da su ljudska prava dospjela iz Kur'ana i učenja Božijeg poslanika Muhammeda. Prema kršćanskom shvatanju, čovjek je izvor i cilj ljudskih prava, po njima se konkretno potvrđuje vrijednost i dostojanstvo čovjeka u društvu. Ko krši ljudska prava, čini zlo ne samo čovjeku nego griješi i prema Bogu. Ljudska prava su u islamu duboko ukorijenjena u shvatanje da je Bog, *izvor svih*

¹⁸ Principi globalne etike, n.dj., str.44-49.

ljudskih prava. S obzirom da im je podareno porijeklo u Božanskom, nijedan vođa, vlada, skupština niti bilo koji drugi autoritet, vlast ne smije ograničiti, poništiti ili narušiti prava dodijeljena od Boga. Među ovim religijama ima sličnosti ili dodirnih tačaka, pa se u judaizmu i islamu ubijanje ljudi stavlja na isti nivo kao i zločin protiv Boga.

Svijet prolazi kroz globalnu krizu, odnosno krizu ekonomije, ekologije, politike, etike. Osjeća se nedostatak vizije. Pod globalnom etikom podrazumijevamo fundamentalni konsezus osnovnih vrijednosti, trajne standarde i lične stavove, a u okviru toga standardizirana ljudska prava rasterećena od ideologije i politike. Bez takvog fundamentalnog konsenzusa o etici, prije ili kasnije došlo bi do haosa ili diktatura. S obzirom na *etničke, nacionalne, društvene, ekonomske i religijske tenzije* prijete izgradnji mirnog, demokratskog svijeta, čovječanstvu je potrebna vizija ljudi koji žive zajedno u miru, naroda, nacija, etničkih manjina i religija koje dijele zajedničku odgovornost za brigu o našoj planeti. Ta vizija počiva na nadi, ciljevima, idealima, standardima. Fundamentalni principi globalne etike, za pojedince, zajednice, organizacije, države i same religije, nalaze se u religijama i tradicijama koje pružaju etiku koja je uvjerljiva i praktična za sve ljude koji su religiozni ili nisu.

Literatura

1. Cvitković Ivan, *Religije suvremenog svijeta*, (drugo izdanje), DES, Sarajevo, 2002.
2. Cvitković Ivan, *Sociologija religije*, DES - Sarajevo, Sarajevo, 2004.
3. Čitanka ljudskih prava, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2001.
4. **Demokratija i ljudska prava**, Zbornik radova, Civitas BiH, Sarajevo, 2002.
5. **Enciklopedija živih religija**, NOLIT, Beograd, 1990.
6. **Hamdullah Muhammed: Muhammed a.s. – Život**, Izd. Starješinstvo islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1989.
7. **Judeizam i ljudska prava**, (priredio Elizar Papo), Pravni centar Fonda otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1998.

8. **Karić Enes, *Ljudska prava u kontekstu islamsko-zapadne debate***, Pravni centar, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1995.
9. **Ljudska prava i Katolička crkva: dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke crkve** Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Sarajevu 27-29. travnja 2000. (priredio Velimir Blažević), Pravni centar, Sarajevo, 2000.
10. **Medinska povelja**, objavljena je u knjizi: **Jasna Bakšić-Muftić, *Sistem ljudskih prava***, Fond otvoreno društvo, Pravni centar FOD BiH, Magistrat, Sarajevo, 2002.
11. **Međunarodni dokumenti iz oblasti ljudskih prava, Dio 1 i 2., Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini**, Sarajevo, 1995.
12. **Opći religijski leksikon**, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 2002.
13. **Principi globalne etike**, "Revija slobodne misli", KRUG 99, broj 37, Sarajevo, juli-septembar 2002.
14. **Sadiković, Ćazim, Evropsko pravo ljudskih prava**, "Magistrat", Sarajevo, 2001.
15. **Sevima Sali i Zlatan Terzić, *Međunarodni dokumenti o ljudskim pravima - Instrumenti Ustava Federacije Bosne i Hercegovine***, Pravni centar Fonda otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1996.
16. **Tolerancija i tradicija**, "Forum Bosne", br.9-10, Sarajevo, 2000.
17. **Temelji moderne demokratije - izbori deklaracija i povelja o ljudskim pravima (1215-1989)**, (priredio Dušan Mrđenović), "Nova knjiga", Beograd, 1989.

RELIGION AND HUMAN RIGHTS

Summary

Monotheistic religions, directly or indirectly, discuss the issue of human rights. The attitude to human rights is different in various religions. The roots of human rights may be identified in Hinduism and Buddhism, Confucianism and holy books of Bible and Koran. Jews, Christians and Muslims of our time expressed interest in human rights. Muslims tried to prove that the idea of human rights come from Koran and instructions of divine emissary Muhammad. According to Christian interpretation, the man is the source and the goal of human rights and through their realization human dignity in society is confirmed. The one who violate human rights make evil not only to man but commits sin against God. Human rights are deeply rooted in Islam through interpretation that God is the source of all human rights. Having in mind that human rights have divine origins, no leader, neither government, assembly or any other authority or power should limit, cancel or disturb the rights given by God. There are similarities or common points among these religions; moreover Judaism and Islam treat homicide the same way as a crime against God.